

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЦІННОСТІ – ОСНОВА ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті досліджується проблема формування професійно-педагогічних цінностей майбутніх учителів початкових класів. Педагогічне дослідження проблеми цінностей розглядаємо як ціннісні орієнтації, які умовно поділяються за певними напрямками: виховання молоді, соціальна проблематика, як проблема психологічного характеру та питання педагогічної проблематики. Визначено основні компоненти структури професійної спрямованості особистості вчителя.

Ключові слова: цінності, професійно-педагогічні цінності, майбутні вчителі, майбутні вчителі початкових класів, ціннісні орієнтації, напрями, соціальна проблематика.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Процес розбудови української держави вимагає докорінної зміни багатьох ланок суспільного життя, серед яких важливе місце належить системі освіти. Орієнтація сучасної педагогічної освіти на виховання професіоналів потребує не тільки ретельної фахової підготовки студентської молоді, але й широкого світогляду, професійного мислення, високої освіченості, індивідуального усвідомлення значення загальнолюдських та професійних цінностей, що закладається у стратегію і тактику модернізації суспільного життя. У зв'язку з цим виникає проблема організації підготовки студентів, що забезпечувала б цілеспрямоване формування необхідного рівня виявлення, усвідомлення і розвитку професійних цінностей майбутнього фахівця.

Проблема цінності людини і структури цінностей особистості знайшли своє відображення у працях філософів (І. Ф. Балакін, Б. Бітінас, О. Г. Дробницький, О. А. Івін, В. Г. Тугарінов, В. Франкл та ін.), які досліджували зміст, структуру і типи цінностей, їх значення в контексті самовизначення людини, обґрунтували необхідність перенесення уваги з наукової діяльності на моральне, духовне, культурне самовизначення.

Проблема дослідження професійно-педагогічних цінностей визначається насамперед реальними потребами суспільства, гуманізацією педагогічної освіти, підвищенням якості навчання і виховання. У теорії і практиці вищої педагогічної освіти набуто значний досвід, що є основою побудови системи психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні проблеми теорії професійної освіти висвітлено у працях С. Архангельського, А. Алексюка, М. Грищенка, С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Киричука, Н. Кічук, В. Ликової, В. Паламарчук, О. Пехоти, Н. Ничкало, О. Савченко, Л. Хомич, М. Ярмаченка та ін. Питанням аксіологічної проблематики присвячено праці С. Анісімова, І. Беха, В. Василенка, Б. Додонова, О. Дробницького, А. Здравомислова, Д. Леонтєва, В. Момова, В. Ольшанського, В. Тугарінова, М. Тітми, В. Явоненка, В. Ядова та ін. У соціології проблему цінностей розглядали М. Вебер, М. Шелер, Н. Шуст та ін. Наукову базу психолого-педагогічного аспекту теорії цінностей створено Б. Ананьєвим, О. Леонтєвим, В. М'ясищевим, О. Сухомлинською, В. Струманським та ін. Водночас означені дослідження не розкривають зміст і специфіку формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів. Тому професійна підготовка майбутнього фахівця повинна бути спрямована не тільки на засвоєння ним знань, умінь, навичок і форм поведінки, але й на формування певної структури професійно-педагогічних цінностей. При цьому важливим є процес навчання, під час якого майбутні фахівці оволодівають системним баченням педагогічної діяльності, сприймають педагогічні події як компоненти єдиної системної діяльності, що передбачає пов'язані між собою напрями роботи. Це визначає актуальність пошуку шляхів інтеграції змісту і форм педагогічної освіти, завдяки яким забезпечуватиметься формування професійно-педагогічних цінностей студентів – майбутніх учителів початкових класів.

Мета статті полягає у визначенні основних компонентів професійно-педагогічних цінностей у процесі становлення майбутніх педагогів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох учених, професійно-педагогічна спрямованість – це наявність глибокого, стійкого інтересу до педагогічної діяльності, потреби займатися нею, що виявляється у прагненні до професійного розвитку, вдосконалення; усвідомлення високої соціальної та

особистісної значущості педагогічної творчості; професійна готовність до педагогічної діяльності.

Р. Хмелюк стверджує, що професійно-педагогічна спрямованість як провідна професійна властивість особистості дозволяє вчителю проникати в закономірну природу педагогічних явищ і процесів, адекватно орієнтуватися у створюваних ситуаціях, передбачати цілеспрямовані способи впливу на духовний світ вихованців. Науковці вважають, що професійно-педагогічна спрямованість формується у процесі спеціальної підготовки, виражається в усвідомленості професії вчителя, стійкому позитивному ставленні до неї, схильності до спілкування і роботі з дітьми.

Подібне розуміння сутності професійно-педагогічної спрямованості особистості вчителя ми знаходимо у працях В. Агавнісян, С. Годнік, Г. Єрмакової, Е. Карпової, Л. Курлянд, та інших авторів. Н. Левітов під спрямованістю особистості розуміє своєрідне ставлення людини до дійсності, що впливає на її діяльність і є її визначальною характеристикою. Подібний погляд висловлює В. М'ясищев, який визначає спрямованість особистості як вибірккову активність у стосунках і діяльності. В. Мерлін розуміє під спрямованістю особистості такі психічні властивості, що визначають загальний напрям діяльності людини в різних конкретних обставинах життя.

Спрямованість особистості – це сукупність стійких мотивів, інтересів, цінностей, що спрямовують діяльність щодо об'єктивної дійсності.

Показниками спрямованості є ставлення людини до суспільства, праці, подій, до інших людей, до самого себе. Ставлення – вибіркковий, усвідомлений зв'язок людини зі значущим для неї об'єктом.

Професійну спрямованість сучасних учителів окреслено комплексом педагогічних дисциплін, що є основою в системі підготовки студента. Підвищення якості професійної підготовки досягається різними шляхами:

- оновленням змісту навчального процесу відповідно до останніх досягнень науки й практики;
- підвищенням науково-педагогічної кваліфікації вчителів, активним залученням їх до участі у творчій діяльності;
- оновленням навчальної і науково-експериментальної бази для вдосконалення практичних навичок.

Чітко виражена спрямованість на загальнолюдські цінності створює передумови формування професійно значущих цінностей. Так, професійні цінності вчителя початкових класів (цілеспрямованість, принциповість, самостійність, ініціативність, стійкість, організованість, витримка та інші) слугують важливою передумовою успішного становлення майбутнього вчителя.

Вони також відіграють важливу роль у формуванні в учителя позитивних мотивів, що визначають ставлення до майбутньої діяльності.

Форми існування і виявлення спрямованості особистості містять у собі підготовку студентів у вищих навчальних закладах до відповідних професійних дій, виступаючи мотивами поведінки та діяльності, визначаючи вибір напрямку діяльності, спричиняють вибір відповідних дій і вчинків у певній ситуації. Тому спрямованість визначається і як сукупність мотивів поведінки особистості.

У дослідженнях Н. Кузьміної були визначені основні компоненти структури професійної спрямованості особистості вчителя, серед яких виокремлюють:

- свідомість суспільної значущості професії вчителя (когнітивний компонент);
- задоволеність обраною педагогічною професією, мотивація до професійної діяльності (емоційний контакт);
- усвідомлення і самооцінка педагогічних здібностей майбутніми вчителями, їхнє ставлення до труднощів професійної діяльності (дійовий компонент).

Н. Кузьміною виділено й схарактеризовано п'ять рівнів діяльності вчителя: репродуктивний (мінімальний), адаптивний (низький, локально-моделювальний (середній), системно-моделюючий (вищий). Відповідно до них Ю. Бабанський виділяє етапи розвитку педагогічного професіоналізму:

- 1) володіння основами професії, успішне застосування відомих прийомів діяльності на практиці (учитель-професіонал);
- 2) використання в учительській практиці поруч з апробованими засобами оригінальних нових підходів до розв'язання завдань, їх успішна реалізація у власній діяльності (вчитель-новатор);
- 3) уміння вчителя не лише пропонувати нові ідеї, застосовувати їх у своїй діяльності, але й науково обгрунтовано оцінювати їх ефективність і можливість передавання іншим (учитель-дослідник) [3].

Тому ознаками високої кваліфікації вчителя є єдність високого рівня соціальної активності та світогляду (за Радулом В. [5]).

У психолого-педагогічній літературі дедалі частіше стверджується думка, що в основі формування особистості, її професійного становлення лежить розвиток мотиваційної сфери. Реально дієвими мотивами прийнято називати мотиви, які не потребують додаткової зовнішньої активізації, самостійно виникають і розвиваються, що є свідченням внутрішньої потреби студента у підготовці до успішного застосування змісту фахових предметів на практиці.

У процесі навчання виділяють різні типи мотивів навчальної діяльності і мотиваційних орієнтацій. Так, П. Якобсон розглядає три типи мотивації навчання: негативна мотивація (неприємності, труднощі, бар'єри, дисонанс); мотивація, закладена в самому навчальному процесі (оволодіння знаннями, новизна інформації, ліквідація незнань, відкриття раніше невідомих сторін явища, намагання подолати труднощі інтелектуального порядку); мотивація, що перебуває поза навчальною діяльністю (соціальні прагнення). Загалом термін "мотивація" в широкому розумінні охоплює велике коло детермінант людської діяльності, які так чи інакше беруть участь у її виникненні, розгортанні, корекції, досягненні цілей, в оцінці як динаміки, яка змінюється, так і кінцевого результату з огляду на об'єктивність і особисту значущість. У вузькому розумінні мотивація складає об'єктивну детермінацію конкретних форм діяльності, поведінки особистості. Через свою мотивацію особистість вплетається у контекст діяльності. Основна функція мотивації – саморегуляція активності людини на окремих фазах діяльності, передусім до і після виконання дії [1; 6].

Емоційна регуляція професійної діяльності через створення мотиваційного компонента є ефективним засобом формування означеного феномену.

У системі навчання мотиваційним компонентом діяльності є цільова ієрархія, що складає основу емоційно-вольової регуляції. Так, деякі вчені (Р. Хмелюк, З. Курлянд, О. Чебикін) зауважують роль емоційної стійкості в професійній діяльності фахівця [2].

Емоції виконують специфічну функцію оцінювального сприйняття дійсності (В. Василенко, П. Якобсон та ін.). Вони є джерелом знань про цінності. Традиційно вважається, що джерелом виникнення мотивів є вплив зовнішнього середовища на внутрішній світ людини, що проходить через такі якості особистості, як свідомість, досвід, цінності та спонукає людину до діяльності [6; 7]. Мотиваційна сфера особистості постійно змінюється: з виникненням нових потреб старі мотиви переосмислюються, починають домінувати або втрачають значущість. Цілеспрямоване формування цінностей професійної діяльності в процесі професійного становлення майбутнього вчителя визначає важливий момент професійної підготовки – інтерес. Інтерес проявляється як потреба особистості займатися певною діяльністю, як стимулятор активності особистості. Пізнавальний інтерес є чинником формування професійно-педагогічних цінностей студентів, під впливом якого активізується вся професійна діяльність у цілому, а саме психологічні процеси, що лежать в основі творчої, пошукової педагогічної діяльності.

Психологічний аспект професійного становлення характеризується відповідним рівнем сформованості педагогічних здібностей (організаційних, комунікативних, навчально-пізнавальних, творчих), наявністю професійно значущих якостей і цінностей особистості (любов до дітей, чесність, справедливість, доброта, витримка, терпіння, принциповість, почуття гумору та ін.), особливості нервової системи, педагогічними умовами тощо. При цьому слід підкреслити, що сама по собі констатація наявності перелічених вище моментів не може розглядатися як психологічна основа процесу становлення майбутніх учителів початкових класів. При вирішенні педагогічних ситуацій у навчально-виховному процесі студенти виявляють активність, спрямовану на вирішення педагогічних проблем, на пізнання своєї індивідуальності в майбутній педагогічній діяльності. Цей процес самопізнання і самостворення індивідуальності, для якої характерні компенсаторні відношення властивостей, є психологічною основою формування професійно-педагогічних цінностей у процесі професійного становлення майбутніх спеціалістів.

Індивідуальні особливості людини інтегруються в цілісну індивідуальність у процесі діяльності, в якій формуються й практичні аспекти професійного становлення, а саме безпосереднє втілення особистісних цінностей у професійне життя.

Виходячи з такого аналізу професійного становлення майбутніх фахівців, ми прогнозуємо

необхідний розвиток мотиваційного компонента професійно-педагогічних цінностей (потреби, мотиви, інтереси, установки, переконання), змістово-процесуального компонента (педагогічні знання, уміння, навички, здібності) і рефлексивного компонента (самопізнання, самовдосконалення, самооцінка).

Особливості руху діяльності розкриваються при виділенні ціннісних орієнтацій особистості в навчально-виховному процесі пізнавальної та практичної діяльності, спрямованої на їх розкриття.

Визначення шляхів професійного становлення вчителя початкових класів в умовах сьогодення висвітлено у працях О. Абдуліної (загальнопедагогічна підготовка студентів), С. Гончаренко (самостійна робота студентів на прикладі їхньої методичної підготовки), Е. Гармаш (формування педагогічної культури майбутнього вчителя), І. Зязюна, Л. Рувінського (формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя), Н. Кічук (формування інтересу до загальнопедагогічної діяльності студентів), Г. Нагорної (формування професійного мислення студентів), Н. Хмель (теоретичні основи професійної підготовки вчителя), Р. Хмелюк (формування професійно-педагогічної спрямованості), що дозволило врахувати наявність у студентської молоді спрямованості на такі основні види діяльності у процесі професійного становлення:

- пізнавальну, сутність якої полягає в розумінні значення знань, розвитку пізнавальних процесів і стимулюванні інтересу до обраної професії;
- перетворювальну, спрямовану на практичне втілення знань і вмінь у професійній діяльності;
- комунікативну, націлену на активні види і форми спілкування;
- оцінну, яка актуалізує готовність і активність майбутніх фахівців у різних формах навчально-виховного процесу, розвиває самооцінку;
- дослідницьку, спрямовану на розвиток творчих здібностей.

Ці види діяльності визначають компоненти процесу формування професійно-педагогічних цінностей і впливають на професійне становлення майбутніх фахівців. Суттєвою характеристикою особистості є те, що вона є суб'єктом, який здатен самостійно у своїй діяльності реалізовувати власні цінності. Особистісні цінності суб'єкта інтегруються в цілісну індивідуальність у процесі діяльності, в якій формуються професійно-педагогічні цінності.

Отже, виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури, ми вважаємо за необхідне розглядати феномен професійно-педагогічних цінностей з позиції мотиваційного, змістово-процесуального та рефлексивного компонентів. Означені професійні цінності вчителя не є вродженим явищем, вони формуються і розвиваються з досвідом людини.

Мотиваційний компонент складає основу інших складових професійно-педагогічних цінностей. Відтак, складниками мотиваційного компонента є наявність професійних мотивів та інтересів в оволодінні професією вчителя, а також усвідомлення значущості професійно-педагогічних цінностей.

Змістово-процесуальний компонент відображає наявний рівень теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для практичної діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

Рефлексивний компонент професійно-педагогічних цінностей містить самопізнання та самооцінку професійної діяльності, що виражається через професійну спрямованість.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з метою з'ясування стану дослідження проблеми професійно-педагогічних цінностей як основи процесу становлення майбутнього спеціаліста, дає підстави для узагальнень.

Феномен професійно-педагогічних цінностей – багатоаспектне та багаторівневе утворення. Складність його науково-педагогічного усвідомлення пов'язана з тим, що професійні цінності водночас можуть бути розглянуті як вирішальні моменти в професійному становленні майбутнього вчителя початкових класів.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінує підхід до визначення професійних цінностей як якостей особистості – таких, що забезпечують успішний перехід із системи вузівського навчання до професійної діяльності.

Дослідження процесу становлення майбутніх учителів початкових класів на основі оволодіння професійно-педагогічними цінностями є теоретично і практично значущими. Психологічний аспект професійного інтересу полягає в тому, що він проявляється в індивідуальних особливостях особистості, в його психічних процесах, що охоплює інтелектуальний, мотиваційний та емоційний компоненти, і формується в процесі діяльності.

Змістово-процесуальний компонент професійного становлення майбутнього вчителя визначається такими професійними цінностями, як спостережливість, педагогічна уява, критичність, що відображаються в успішній реалізації всіх сторін педагогічної діяльності – емоційної, конструктивної, комунікативної, орієнтаційно-прогностичної, оцінювальної, творчої.

Рефлексивний і мотиваційний компоненти перетворюють професійний інтерес у стимул, який дозволяє людині свідомо й емоційно залучатися до навчально-виховного процесу, відображаючи особистісні потреби, мотиви, інтереси, цінності.

Якщо розглядати цінності як невідокремлений елемент професійної діяльності, органічний складник її цілісності, що проявляє себе на всіх етапах її підготовки і виконання, то вважаємо правомірним припустити, що сама по собі цінність не може володіти змістовними характеристиками без співвіднесення з самою особистістю та професійною діяльністю, що нею реалізується. Механізм професійно-педагогічних цінностей учителя можна пояснити через призму властивостей та відношень суб'єкта, завдяки яким відбувається його професійне становлення. Таким чином, професійно-педагогічні цінності є результатом складної трансформації інтересів, мотивів, потреб, під впливом практики, усвідомлення, переосмислення.

Висновки та подальші перспективи у дослідженні. У процесі професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів відбувається зміна уявлень про професійну діяльність. Виокремлення студентом тієї чи іншої сторони професійної дійсності як значущої визначається умовами її життєдіяльності.

Професійне становлення майбутнього фахівця передбачає вирішення двох головних завдань, а саме психологічного та педагогічного. Через психологічний аспект здійснюється формування таких цінностей, які визначають позитивне ставлення до професійної діяльності, які, виконуючи функцію мотивів, постають як інтелектуальні, емоційні та інші явища. До них зараховуємо: гуманізм, комунікабельність, емоційність, професіоналізм, людяність, взаєморозуміння тощо.

Педагогічна підготовка передбачає набуття теоретичних професійних знань та формування практичних умінь і навичок.

Таким чином, професійно-педагогічні цінності як складні утворення відображають різні форми та взаємодії суспільного та індивідуального в особистості майбутнього вчителя, що формуються під впливом об'єктивної навички. На цій підставі суб'єкт реалізує засвоєні професійні цінності, зіставляючи їх зі своїми переконаннями, потребами, інтересами.

Психологічний і педагогічні аспекти підготовки майбутнього вчителя у ВНЗ формують у структурі особистості професійні ціннісні орієнтації та професійно-педагогічні цінності, що є вихідним моментом у професійному становленні майбутнього вчителя початкових класів.

Література

1. Кальницька К. Мотивація професійного розвитку педагога / К. Кальницька // Освіта і управління. – 2007. – № 4. – С. 130–141.
2. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності / З. Н. Курлянд. – Одеса, 2005. – 160 с.
3. Линенко А. Ф. Педагогическая рефлексия и формирование готовности студентов к профессиональной деятельности / А. Ф. Линенко // Педагогическая освіта, досвід, проблеми, перспективи. – Николаїв, 2006. – 126 с.
4. Нагорная Г. А. Формирование у студентов педагогических вузов профессионального мышления: диссертация доктора педагогических наук: 13.00.01 / Г. А. Нагорная – К., 1995. – 441 с.
5. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя : дис. .... докт. пед. наук: 13.00.01. / В. В. Радул. – К., 1998. – С. 221–254.
6. Фіцула М. М. Педагогіка. Навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – Тернопіль: "Навчальна книга – Богдан", 1999. – 192 с.
7. Хьелл Л. Теория личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. Спб.: Издательство "Питер", 2003. – 608 с.

Л. С. Левченко

**ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ КАК ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРОЦЕССА СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

В статье исследуется проблема формирования профессионально-педагогических ценностей будущих учителей начальных классов. Педагогическое исследование проблемы ценностей мы рассматриваем как ценностные ориентации, которые условно делятся по определенным направлениям: воспитание молодежи, социальная проблематика как проблема психологического характера и вопросы педагогической проблематики.

Ключевые слова: ценности, профессионально-педагогические ценности, будущие учителя, будущие учителя начальных классов, ценностные ориентации, направления, социальная проблематика.

L. Levchenko

**PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL VALUES AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
BASIS OF THE PROCESS OF PRIMARY SCHOOL INTENDING TEACHERS FORMING**

The article examines the problem of professional and pedagogical values of intending primary school teachers forming. Pedagogical study of the values problem we consider as value orientations, which are divided in specific areas: education of youth, social issues, like the problem of psychological and pedagogical perspectives.

Key words: values, professional and pedagogical values, intending teachers, primary school intending teachers, value orientations, directions, social issues.

УДК 378.14:316.723

К. М. Гнезділова

**"КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ" ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ НОВОЇ КОРПОРАТИВНОЇ
КУЛЬТУРИ УНІВЕРСИТЕТУ**

Починаючи працювати в університеті, кожен викладач засвоює основи його корпоративної культури, а в подальшому формує її в студентів. Процес "входження" викладача у нову для себе культуру є частиною його соціальної адаптації в університеті. Знання про особливості "культурної адаптації" є необхідною складовою в професійній підготовці майбутніх викладачів вищої школи.

Ключові слова: університет, корпоративна культура університету, викладач вищої школи, корпоративна культура викладача, культурна адаптація, долаюча адаптація.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Питання підвищення якості підготовки фахівців є пріоритетним сьогодні для вітчизняної вищої школи. Не залишається осторонь проблема модернізації професійної підготовки й самих викладачів вищої школи. У працях дослідників розглядаються різноманітні аспекти цієї проблеми. Найчастіше вони пов'язані: з організацією освітнього процесу у вищій школі (наприклад, упровадження інноваційних технологій, використання методів чи форм та ін.), методикою викладання того чи іншого навчального курсу; формування у майбутніх фахівців різних напрямів підготовки відповідних компетентностей; створення необхідних психолого-педагогічних умов для професійного становлення фахівців та ін. Однак вважаємо за необхідне акцентувати увагу на дещо іншому аспекті підготовки викладачів, що забезпечує ефективність їх майбутньої професійної діяльності у закладах вищої освіти – ознайомлення з особливостями процесу соціальної адаптації, зокрема "культурної адаптації" у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Питання професійної адаптації і соціальної адаптації як її складової розглядається дослідниками кадрового менеджменту, філософії, соціології та ін. Педагогічна наука також має чимало надбань з проблеми професійної адаптації викладачів ВНЗ (В. Ащепков, О. Гура, М. Денко, Ю. Конюшенко, С. Маслаков, І. Облес, О. Пережогіна, А. Поляков, В. Семиченко та ін.). Однак недостатньо розкритими залишаються питання, пов'язані з "культурною адаптацією" викладача у новій для себе корпоративній культурі університету чи іншого ВНЗ.